

Cantar y más Cantar: un comentariu testual

Xuan Xosé Sánchez Vicente

Cantar y más Cantar ye ciertamente la obra de más entamu de Xuan María Acebal (Uviéu, 1815 - Uviéu, 1895), la más conocía d'ente les suyes y ún de los tres o cuatro testos más llograos del XIX. Dafechu el llamátigu de «Príncipe de los poetas bables» col que se conoció al carbayón afítase sobremanera nesti poema.

De *Cantar y más Cantar* asoleyáronse dos menes trestuales: la primera ye la qu'ufierta *La Ilustración Gallega y Asturiana* nos números 18 y 19 (30 de xunu y 10 de xunetu de 1879, respetivamente); la segunda, la que nos da Enrique García Rendueles dientru del so *Los nuevos bablistas*, nel 1925. Ente una y otra mena hai variantes importantes, con seis versos más en Rendueles.

Nun nos ocuparemos equí, ensin embargo, de la cuestión testual. Llimitarémonos a señalar qu'esistió y a indicar que seguimos pal comentariu la nuestra edición de *Clásicos Asturianos*¹. D'otramiente, centraremos el comentariu nel planu de la ficción —entre otres razones porque ye'l so encadarmamientu, desplicación y descripción la que nos preo-

---

¹ *Clásicos Asturianos*, I. Edición, entamu y notes de Xuan Xosé Sánchez Vicente. Xixón, 1982.

cupa nos años caberos, comu estratu onde se produz y pescuda más fundamente la creatividá lliteraria—, nun diendo nel planu la espresión más allá de señalar dalgún datu imprescindible.

PLANU LA ESPRESIÓN

El poema, sotituláu, por cierto, *Impresiones d'Asturies*, ye un llargu romance heroicu de 264 versos que caltienen la rima *e-a* del cumal al raigón. Esa estrofa permite afitar nella'l tonu solemne que'l poeta busca espresar, y que sería más difícil de llograr con una estrofa de menor entamu, talu'l romance octosilábicu. D'otru sen, la estrofa supón, na hestoria de la nuestra lliteratura, una innovación métrica importante cola que Xuan María Acebal adelántase a les innovaciones métriques de principios de sieglu, netes les que, ente otros, pondrán en marcha escritores comu Emilio Robles Muñiz y José García Peláez.

Añadiremos na más qu'a esa solemnidá señalada contribuyen otros elementos del planu la espresión, asina un ciertu constante y llixeru hipérbatón o'l xuegu de les modalidaes rítmiques del endecasílabu, ente les que destaca l'altu númberu (60%) de la modalidá melódica.

PLANU LA FICCIÓN

El planu la ficción² de *Cantar y más Cantar* ye complexu nos sos elementos y efeutivu nos sos resultaos, na medía en que, xunto col planu la espresión, algama a tresmitir al llector un conxuntu de sensaciones de mena estética y afeutiva altamente positives. Intentaremos talantar dalgunos de los

---

² Pescudatiblemente, comu se talantaré al través de les desplicaciones que van más embaxu y se caltriará más allá d'esti comentariu, al bellume d'él, el planu la ficción ye otra cosa que los conteníos del poema.

elementos d'esa complexidá (y darréu de la so efeutividá na interacción ente'l testu y el llector) al través del examen de *a) Los exes emocionales del poema; b) L'exé ideolóxicu-estéticu; c) Los exes constructivos* no que cinca al tiempu, orden, actantes, procedimientos representativos del mundu astrautu y representaciones emocionales del mundu real. Nun segundu momentu o faza procuraremos desintenebrar el concretu desendolcamientu secuencial (nel orden del discursu o de la sintaxis) de *a), b) y c)*, que vendríen a ser (y nun ye más qu'un símil de talantamientu) la gramática o paradigma, que podría hipotéticamente habese desendolcao d'otres formes y con otres concretes individuaciones o invenciones; pero non con otres regles o "exes". El poema tien asina "esti" calter definitivu, con un concretu orden secuencial, y ye d'ehí del únicu sitiu d'onde podemos deducir los "exes" o gramática, que nun constituyen más qu'astraciones. Pero estos "exes" son, de dalguna frasca, independientes de la sintaxis concreta de "esti" poema y idealmente previos a él, aunque dialéuticamente sólo pescudatibles al so través. Ye más, l'entendimientu cabal d'"esti" poema, de cualquier poema dau, esixe que podamos reconstruir otros hipotéticos testos que, dende los mesmos principios, algamaríen resultaos a la vegada estremaos y a la vegada idénticos, dientru los mesmos patronos o "exes".

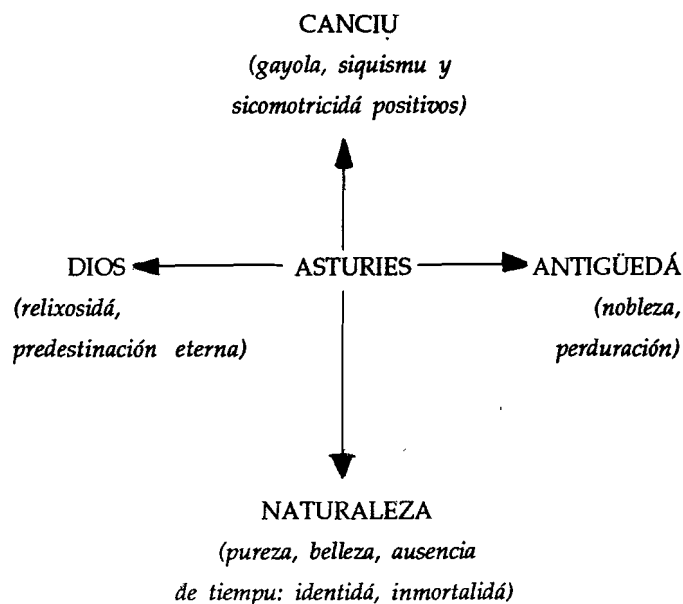
a) Los exes emocionales

L'exé emocional fundamental del poema ye'l del canciu. L'escritor atribuye a Asturias el cantar comu formá fondera y universal del so ser y manifestase, tanto nes coses comu na naturaleza y nel home. D'esti mou Asturias queda emponderada poles *asociaciones positivas del cantar*: *gayola, e-saltación, vitalidá, ascensión, comunicancia, "espirituidá"...*, etc.

Xunto con esi exe fundamental y primariu apaecen arreyaos otros que sorrayen el calter positivu col que se ve

Asturies: 1) La preferncia de Dios hacia ella; 2) L'antigüedad hestórica (l'allugamientu de fenicios y romanos, l'escoyimientu equí del primer discípulu de Santiago), coles connotaciones de *venerabilidá y respetabilidá*; 3) La belleza, perfeición y pureza de la so naturaleza, coles emociones culturales y vitales amestaes a esa idega: *llimpieza, calter paradisíacu, pureza espiritual, primitivismu virxinal y non cantamináu pola "civilización"...*

D'esta mena, Asturias (l'Asturies real a la vez del llector y l'autor, pero, al mesmu tiempu, l'Asturies poemática en cuantes que ye otra que la real) queda asociada (y darréu construida comu tala nel poema, independientemente de les cualidaes reales de l'Asturies física y hestórica) a los siguientes elementos positivos, que son, a la vegada, los exes emocionales qu'afalen la sensibilidá estética del llector y el conxuntu de resonancias emocionales del so complexu síquicu que'l poema pudiere afalar:

De la llectura de tolo anterior pue pescudase fácilmente qu'hai un exe emocional implícitu nos cuatru anteriores: el de la *inmovilidad, perdurabilidad, inmutabilidad d'Asturies*, esto ye, el del so calter eternu o nun sometíu al desgaste del tiempu y, polo tanto, *segura y firmemente* tranquilizador. Xunto con algunos otros elementos (talul del tiempu) que dempués analizaremos n'otros apartaos, esi calter de seguridad debida a la perduración y a la inmutabilidad provienen de rasgos emotivos, empodrellaos colos exes emocionales principales: asina, la preferencia de Dios hacia Asturies implica la so predestinación eterna; el mantenimientu incólume de la naturaleza arreyal so incamudamientu al través del tiempu pasáu y, comu nel casu la predestinación divina, previsiblemente nel tiempu futuru; l'antigüedá amiesta tamién (aunque en menor mena, na medida qu'esa antigüedá ye hestoria, y darréu pasu y desgaste) la duración y una frasca d'identidá incólume.

Finalmente queda un exe emocional básicu que nun ta construíu nel poema, pero al que'l poema apela nun tipu especial de llector: l'asturianu. Trátase del *patriotismu, de l'orgullu nacional*, que resulta afaláu pol poema pa cuasi tolos llectores asturianos.

Ñidiamente la efeutividá estética del poema, la so calidá, produzse independientemente de que desurda esta última reaición nel llector; pero, obviamente tamién, ye esa una de les posibilidaes implícites más probables dientru de los exes emocionales del poema: espertar, afalar nel públicu'l conxuntu de sensaciones d'orgullu y d'identidá positivos qu'empodrellen al ciudadanu llector col ciudadanu trabayador y habitante d'una determinada patria³.

³ Evidentemente esa reaición ye esterna al testu, pero previsible, na medía en que la *poiesis* d'Acebal produzse nuna determinada literatura, l'asturiana, y nuna fase d'ella na qu'entama una cierta

b) El condicionamientu realista

El segundu de los exes constructivos del poema ta afitáu na estética realista de Xuan María Acebal. Esa estética (personal al mesmu tiempu que d'época) obliga a que'l mundu pintáu pol escritor, l'Asturies representada, nun seya un mundu dafechamente inventáu o fantásticu nin tampocu un mundu sólo suxeríu por dalgunos rasgos o abordáu dende un puntu de vista puramente emocional, sinón qu'esi mundu tien que tener un gran oldéu col real na so minuciosidá y esautitú. N'otres pallabres, la estética realista rispe por que'l llector sienta'l mundu de ficción non comu talu, sinón comu un trasuntu o homoloxía'l real. D'ehí l'apaición d'abondos datos xeográficos y de la xera humana en *Cantar y más Cantar*.

D'otramiente, tamién el propósitu emocional-patrióticu qu'Acebal quier afalar nel llector obliga a una homoxeneidá verosímil pa un públicu que comparte col escritor la mesma estética realista.

Pero, per otru llau, el puru oldéu, la pura mimesis xeográfica, social, pictórica, etc. ye incaltenible dende'l puntu de vista lliterariu (más tovía: sería otra cosa que lo lliterario) y estimularía mal, en consecuencia, eses emociones (tanto les positives comu les patriótiques) que se quieren espertar nel llector. Darréu que p'algamar esi oxetivu paradóxicu, l'oldéu que seya al mesmu tiempu y nun seya, l'autor recurra a un doble procedimientu: d'un llau la *sublimación* de los elementos d'esa Asturies oldeada (asina la humanización de la naturaleza, la so personificación, según ocurre, por exemplu, nos versos 125 a 140); d'otru la *seleición* de los elementos de

---

revitalización nacionalista y lliteraria, comu pue vese nel mio «L'Evanxeliu'n bable según San Matéu: una xera de normalización llingüística», en *Lletres Asturianas*, nº9, Uviéu, 1982.

De toes formes —y prúyeme sorrayalo— la eficacia estética del poema nun depende d'esti aditamentu astralliterariu, ya seya que nun desurda nun llector asturianu o nun llector de fuera.

l'Asturies oldeada y la esclusión de dalgunos de los datos: asina Asturies será sólo la naturaleza y el campu, y enxamás les xeres ciudadanos, talo comu, d'otramiente, ye normal na época⁴.

c) Los exes constructivos

Vamos agora esaminar los exes constructivos, esto ye, aquellos parámetros que configuren la concreta cadarma del discursu'l poema. Ñidiamente esi análisis nun pue ser eshaustivu nin pue desplicar tola faza cadarmática'l poema. Ha llimitase a escanucar los principales elementos constructivos, de mou y manera que se faiga fácil el talantamientu lo más fundamental de la cadarma constructiva.

1. El primer exe constructivu ye *la propia idea de cantida*, qu'asoleya siloxísticamente comu entamu al poema nos versos 1-8 (enunciáu temáticu y emocional a la vegada) y repítese en ventitrés ocasiones (baxo delles formes del verbu "cantar" o derivaos comu "cantadera"), talo qu'un leitmotiv sistemáticu del raigón al cumal. Ye asina un exe temáticu (qu'afala según viéremos un exe emocional) y un exe léxicu

⁴ La identificación d'Asturies colo rural, cola aldea, ye práctica común na nuestra lliteratura y na conceición xeneral de lo asturiano ente dalgunos estratos de la población. Desintenebrar cómo se produz esi falsu amestamientu ente la realidá y la so representación y desendolcar los estremaos papeles ideolóxicos y representativos qu'esa proyección xugó y xuega nun ye cosa que quepa equí. Cabe, ensin embargu, alvertir, d'un llau, que ye ún de los temes-mitos más apasionantes de la nuestra cultura (y non sólo de la nuestra hestoria lliteraria); anunciar, d'otru, que la recurrencia al campu comu matriz de l'asturianidá nun se debe únicamente a motivos de mena "reaccionaria", según afirmen Corrada y otros, sinón que tán detrás otros motivos pervaríos: tópicos y motivos lliterarios; propósitos patrióticos; búsqueda d'una matriz identificativa non sometía a cambiu —y darréu identificativa— ensin por eso ser reaccionaria, etc.

Dalgo d'ello pue vese, n'otru orden de coses na mio «*La cultura popular asturiana: unidá y pluralidá*», Principáu d'Asturies, Uviéu, 1985.

repetíu a lo llargo'l testu⁵.

2. El segundu exe constructivu, y que pudiéremos llamar *d'individuación* (aunque hebia otros elementos que cumplen la mesma función individuadora), ye un exe doble que se manifiesta progresivamente:

de fuera a dientru, de lo que nun ye Asturies a Asturies (vss.9-20, escontra los demás), cola negación de lo que nun ye la patria; *de lo xeneral* (les zones d'Asturies a grandes rasgos, vss.29-94) a *lo particular* (el restu'l poema: El Nalón, un rapaz que ta a la llende, una fiesta patronal...). Ñidiamente, la función d'esti parámetru ye'l d'afondar na individuación comu fonte d' emoción poética, posibilitando al mesmu tiempu una doble referencia a la totalidá: lo que nun ye Asturies, el restu'l mundu (que ta presente sólo pa dexar fidiu la so inferioridá), y l'Asturies global y real que, comu inabarcable y imprauticable poéticamente, apaez únicamente pa servir de marca territorial inicial y de presencia implícita nel restu'l testu y, darréu, comu marca de "realidá" en cuanto trasuntu inabordáu y, por tanto, superponible a cada Asturies "real" y estralliteraria de cada llector.

3. El tercer exe ye *l'alternacia* ente un *yo* narrativu (vss.9-90) y la descripción sosiguiente en tercera persona, rota sólo nos versos 171-176 y 185, de tala forma que podríamos falar d'un "yo" amatagáu. D'esti mou y manera consíguense dos coses al mesmu tiempu: mediante la presencia'l "yo", la xustificación "notarial" de la oxetividá de lo dicho y l'apariencia d'esperiencia vivida ("*anduvi pela tierra en que cuntaben...*"), según los requisitos de la verosimilitú emocional y de la oxetividá "realista" de la época. Per otru lau, el somorguiamientu posterior del "yo", sustitufu por "él", aumen-

⁵ Quicábais el llector pescude suxerencies en ralación cola música non sólo nel léxicu del poema, sinón tamién na so copia cadarma.

ta la "oxetividá" del poema —una vegada garantizada la "autenticidá notarial"—, darréu de que'l "él" nun depende d'esperiencia personal dala, sinón que se presenta comu la oxetividá mesma, comu la "naturaleza".

4. El pasu del tiempu pasáu (1-44) al presente (vss.45-264) ye'l cuartu exe constructivu de la cadarma la ficción. Esi treslláu coincide, *grosso modo*, colos anteriores desplazamientos (de fuera a dientru, de lo xeneral a lo particular) y afita'l procesu d'individualización y interiorización del poema.

Pero, sobre too, el camudamientu temporal tien una misión más importante: *el pasar de lo "hestórico"* (representado pol "yo" narrativu y lo "notarial"), y polo tanto lo suxeto al devolar del tiempu y a la degradación, el pasar, dicimos, *a lo atemporal que'l presente señala*. D'esi mou l'aparentemente real Asturias del poema pue convertise na Asturias onde'l tiempu nun anda, y, darréu, en perfecta y eterna.

5. Mediante'l quintu de los exes constructivos *sálvase*, d'un llau, la contradicción *ente'l calter astrautu de la totalidá y la esixencia d'individualidá de la obra poética*; d'otru llógrase *salvar la imposibilidad de descubrir la totalidá, sustituyéndola por un conxuntu que dea l'óldéu d'ella*, yá al través d'una enumeración seleutiva que representa'l too, yá al través de la oposición de contrarios qu'acorripien el conxuntu de les coses entrestayaes o arreyaes a elles.

D'esta mena, la oposición ente naturaleza y home da la impresión de ser tola realidá; lo mesmu que la enumeración de dalgunos elementos de la naturaleza (agua, aire, grillos, flores) o de xeres humanes consiguen l'óldéu de ser *tola naturaleza o tolos trabayos del home*.

En concretu éstes son les oposiciones y enumeraciones:

A. *La naturaleza frente al home* (vss.91-152/152-264)
NATURALEZA

B. *L'agua frente al prau* (121-140//141-152).

b.1. *Agua del Nalón* (95-116)

b.2. *Agua de fonte* (121-124).

b.3. *Agua'l regatu* (125-140).

C. *L'agua frente al aire* (vss.125-136//137-140).

HOME

D.

d.1. *La pesca* (vss.153-160)

d.2. *La curia'l ganáu* (vss.161-188).

d.2.1. *La llende les vaques* (161-166)

d.2.2. *La nuviella sagrada* (vss.167-176)

d.2.3. *La llende les cabres* (vss.177-188).

d.3. *Les xeres agrícolas* (vss.197-260).

d.4. *Enumeración de ventitrés xeres agrícolas*(vss.197-228).

E. *El trabayu* (vss.161-228) *escontra la folixa* (vss.231-254).

F. *Les xeres de la mocedá* (vss.153-188) *escontra les xeres de los adultos*.

G. *Les xeres de la muyer frente a les del home*.

H. *L'home* (vss.153-254) *frenté a les coses* (vss.255-260).

6. El sestu exe constitúyenlu los *recursos d'animación y humanización de los oxetos inanimaos y de la naturaleza* (p.ex. los versos 125 a 140), recursos al través de los cualos les coses algamen un calter míticu-máxicu, colo que lo que lo ye aparentemente una pura mímesis o espeyamientu, camúdase n'otra cosa: nuna Asturias arrebllagada ente lo real (a lo que s'apela) y lo sublimao (lo que se construye comu testu y lo que'l testu afala nel llector).

7. El ritmu d'alternancia ente *enumeraciones rápides* o descripciones llixeres y *detenciones n'escenes* morosamente pintaes (por exemplu, les ventitrés xeres de los versos 196 a

230, casi a una por versu, frente a los diez versos (235-244) qu'emplega pa describir la foguera) ye l'últimu de los grrades exes. Mediante él llógrase tanto'l caltenimientu d'atención na llectura y el gustu que la variedá afala, cuanto estremaos niveles d'individualización (y darréu de verosimilitú).

ch. Desendolcamientu

Comu vimos nel entamu al PLANU LA FICCIÓN, l'enunciáu de los grandes exes constructivos y de los exes emocionales a los que s'apellida nun agota la desplicación del testu. l'análisis del so desendolcamientu ayuda a esa desplicación, al mesmu tiempu que permite ver dalgunos aspectos de la sintaxis testual —y darréu, cadarmática— que sólo son visibles nesti análisis:

a) Enunciación siloxística del centru temáticu-emocional (1-8)

L'escritor nun reserva datu dalgún que nos puidere sorprender de la qu'avanzare'l poema. Per otru llau, y d'alcuertu cola estética del momentu, el centru emocional nun sólo se fai esplicitu, sinón que s'asoleya racionalmente.

b) Negación de lo estranxero (9-20)

Tres allugamientos de fuera d'Asturies onde s'asienten les —casi— mayores maravies paisaxístiques del mundu (los Campos Elíseos, Venecia, el rueldu'l Vesubiu) sirven p'afitar que los más guapos llugares del mundu son inferiores a Asturias.

c) Visión xeneral d'Asturies dende l'Aramu (21-94)

El narrador, dende'l simbólicu centru xeográficu d'Asturies, nortia pa los cuatro puntos cardinales del país, onde va señalando allugamientos xeográficos de significación hestórica o simbólica: Oriente, colos Picos, Cuadonga, El Sueve y los asturcones; el Centru, cola capital, El Narancu, Santa María y San Miguel, El Mon-

sagru; l'Occidente, coles traces de l'actividá minera de fenicios y romanos; el Sur, cola cordillera Cantábrica. Una enumeración llimitada de pueblos y conceyos (vss.77-82) representa'l restu de l'Asturies non enunciada. L'apondramientu xeneral de los versos 91 a 94 pieslla'l pasaxe y da pasu a les individuaciones siguientes.

ch) L'agua y l'aire: llimpieza, pureza y gayola (95-140)

El Nalón y delles escenes que suceden nel so calce (95-116); el canciu de les fontes y los páxaros (121-124); el regatu y l'aire que lu caricia (125-140), entamen agora les individuaciones concretes de la idea xeneral de paraísu y gayola que s'atribuyen a Asturias nel comienzu'l poema.

d) Resume, idea xeneral, leitmotiv (117-120)

e) La campera: gayola y arrencendor melguero (141-152)

Los colores y arrencedores de la campera, asina comu'l canciu de los insectos qu'ellí alluguen, constituyen agora les concretizaciones del exe emocional básicu.

f) La pesca nel ríu (153-160)

Entama equí la xera humana. Dientru d'ella, esta faza ye una transición ente les anteriores dedicaes al agua y les que van venir, dedicaes al home y la so rellación col ganáu. Esi calter de transición sorráyase, al mesmu tiempu, al ser el so protagonista un mozu, pues rapazos serán los protagonistas de les próximes faces.

g) Leitmotiv y xeneralización (189-196)

Sirve esti espaciu de resume xeneralizador, de reiteración del leitmotiv del canciu y, al mesmu tiempu, abre la siguiente estaya.

h) Les xeres agrícolas non ganaderes (197-230)

Vien darréu una entainandiega enumeración de ventitrés xeres agrícolas d'estremada mena, propies unes de les muyeres; de los homes, otres. Los dos caberos versos (229-230) arreyen, tres l'enunciáu d'aquélles, col exe emo-

cional central del "canciu" y sirven al mesmu tiempu de portiella pa la siguiente faza.

i) *La folixa* (231-254)

Una llarga estampa estremada en dos momentos, la foguera y la danza, pon el pieslle a les xeres humanes. En coherencia cola realidá, el descansu y la bulla vienen detrás del trabayu.

x) *Les coses* (225-260)

La penúltima baragaña del poema alluga un datu de nueva frasca, qu'afita, d'esi mou, la universalidá del canciu n'Asturies: ye agora'l carru (el más humanizáu de los aperios) el que respunde a esi cantu.

k) *Fin del canciu* (261-264)

La última estaya señala el fin del home, pero non el fin del canciu, pues son los vivos los qu'agora cueyen el testigu, calteniendo asina'l canciu y xuntando cielu y tierra. D'otramiente, el saltu emocional que supón esta conclusión, supón, según lo talantamos, na so brusquedá y ironía, un rasgu típicu de la cultura asturiana nel sentíu vital del conceutu.

CONCLUSIÓN

Resultaría inútil repetir equí cuestiones ya diches an-

teriormente nel análisis. Llimitarémolos, entós, a una curtia síntesis.

El poema ta construíu dende los presupuestos del "realismu", esto ye, dende la fidelidá más o menos meticolosa a la realidá física, humana y cultural que ye Asturias y non, por exemplu, dende los presupuestos de la efusión sentimental del emisor. Agora bien, esi trasuntu de realidá camúdase n'otra cosa, nún ámbitu sublimáu, míticu, "literariu", al través de l'atribución al mesmu d'arreyamientos emocionales fuertemente positivos; de la negación d'otros ámbitos; de los recursos d'animación y humanización; de la seleición y los procedimientos de globalización.

Además d'esos elementos que pertenecen a la representación del mundu nel planu la ficción, dalgunos otros medios de la cadarma la ficción vienen agabitar esi doble procesu de representación realista (o reificación) y sublimación a la vegada: la testificación "notarial" del "yo" inicial y el so somorguiamientu en beneficiu del "él" posterior; l'esboligamientu del pasáu "testifical" al presente atemporal. Finalmente, dalgunos recursos de la espresión —hiperbaton, metru, ente otros— sorrayen esos aspeutos que permiten la sublimación de la realidá.